

Бошко Ј. Сувајцић

Филолошки факултет Универзитета у Београду
bosko@fil.bg.ac.rs

КОСОВСКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ МИЛУТИНА БОЈИЋА¹

Сажетак: Суштина Бојићеве евокације косовске легенде, како њеног епског супстрата тако и баљадично-легендарног слоја о мученичком трпљењу, садржана је у идеји о подвигу и жртви. Из усмене традиције Бојић транспонује мотив Велике мајке која рађа и сахрањује, уз отмену тугу којом ликови косовских хероина оплемењују српску усмену епiku. – Опело, химничан тон и есхатолошка атмосфера у којој се из свеопште катастрофе замећу зрнца наде и кристал плавог хоризонта у дубинама колективне епопеје, све је то од почетка присутно у Бојићевом певању. Као да се за лабудову песму о колевци мора која сахрањује, обнавља, спасава и ништи Бојић спремао целог живота, пре свега евокацијом косовских хероина у лирском озрачју националних митова и легенди.

Кључне речи: косовска легенда, Мајка Југовића, историја, традиција, „Плава гробница“.

Истичући неправедну и неприличну кратковекост Бојићеве животне биографије,² Исидора Секулић

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Српско усмено стваралаштво у иншеркултурном коду* (бр. 178011), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² „Као сваки човек особита дара, и Бојић је имао лични живот, и живот који је део мисије његова народа. Лични живот Бојићев, због кратка века и многих ратова, само је један одломак. Ратови су пререзали и школовање, и личну поезију, па и егзистенцију. Није Бојић дочекао ни пробој на солунском фронту, ни повратак

посебно наглашава чињеницу да је, у згуснутом процесу „усредсређења и зрења“, за непуних седам година, Бојић своје имену, роду и покољењу оставио „низ неколиких савршених песама“ (Секулић 1964: 381).

Милутин Бојић је својим невеликим делом указао и на тежње развоја српске књижевности од 1912. до 1918. године.³ Скерлић је Бојићеве *Песме* дочекао констатацијом да је он „песник од талента, од оних природних талената који прокључају и у силним млазевима избију у једном бићу“ (Скерлић 2000: 89). Уз ограду да је прва књига Милутина Бојића далеко „од тога да буде савршена“, Скерлић је посебно истакао богатство његовог поетског речника, који врви од „снажних, металних, звонких речи“, те тврдих, доследних, „нових сликова“ који, „добро акцентовани, ударају као дуги витешки мачеви о тврде тучане оклопе који звече као трубе, дају утисак снаге, борбе и победе“. Дијаметрално супротно ће овај „кратак и звонак стих“ Бојићеве поезије оцени-ти Станислав Винавер, у есеју „Скерлић и Бојић“ из 1934. године, истичући да „благогласност“ тога стиха, која се лако постиже, не зна за нијансу, муклост, есхатолошку дубину, интуитивност, метафизичку опорост, сумњу. С друге стране, Скерлић ће међу првима истаћи историјску мотивацију, митолошке реминисценције и библијске параболе као битне тематске значајке Бојићеве поезије:

Поред тога песника фаунске страсти, Бојић је и песник прошлости, снажно схваћене и савесно и слико-

избеглица о којем је унапред певао; није видео своје сценске песме на сцени; није се вратио у свој ослобођени Београд ни мртав; није сазнао шта је роду своје оставио кад је написао ремек-песму своју *Плава гробница*“ (Секулић 1964: 381).

3 „Дела која је у свом кратком животу стигао да заврши, *Песме* (1914), *Каин* (1915), *Песме бола и поноса* (1917), *Сонети* (1922, посмртно издање), драме *Краљева јесен* (1913) и *Урошева женидба* (1916), заједно са делима која није завршио, све то показује и тежње наше књижевности од 1912. до 1918. године. Оспораван после смрти, Бојић је погодовао каснијем добу. Лалић је написао другу 'Плаву гробницу' и продубио византијске теме, а Бојићево место у нашој књижевности одређујемо и према онима на које се он угледао“ (Вуковић 2011: 171).

вито казиване. Са пажњом једнога Хередије, он проучава ишчезла доба, и у јаким стиховима анализује их. *Последњи император*, да је краћи, био би изврстан. Две овакве песме, *Заљубљени Давид* и *Салома*, у којима се осећа дуго и савесно проучавање Библије, два су историјска пандана ретке снаге и израза (Скерлић 2000: 90).

Зоран Гавриловић у томе контексту, поред пионирског увођења „еротизма“ у нашу поезију, преко окретања митовима и легендама човечанства, посебно издваја континуирано бављење националним митовима као суштински нов моменат који Бојић уноси у српско песништво:

Из тога другог момента његовог песништва произлази и трећи, непосредно везан за претходне – Бојић је, наиме, проширио границе нашег песништва и кад се дотицао националних митова и легенди. Његово песништво које се уплитало у велике националне митове је и ту, поред родољубља и позива, носило у себи сталну тежњу за повезивањем судбине овог народа са ширим и временски удаљенијим судбинама. Тако се националне легенде и чињенице националне историје у Бојићевој песничкој визији претварају у велике судбинске континуитете, стапајући се са минулим легендама, чиме наша родољубива лирика бива обогаћена и у значењу, и у мотиву, и у смислу (Гавриловић 1978: 32–35).

Рат је, према Ивану В. Лалићу, у Бојићу покренуо „један дубински процес“, због чега он почиње „да пева историју као велику драму људске судбине“. „Бојићев поетски доживљај историје – такође увиђа Лалић – преплиће се с доживљајем Библије и интересовањем за Византију, о чему је свједочио још Станислав Винавер“ (Делић 2008: 337):

Исидора Секулић прва је указала, а Миодраг Павловић аргументовано инсистирао на важности историје у склопу духовних координата Бојићевог песничког дела, као на елементу који је одлучан за оцену значаја песникове појаве у контексту наше песничке

традиције. То уздизање доживљаја историје на степен визије са универзалном поруком уобличио се у неколико Бојићевих песама, које налазимо расејане по врло неуједначеном контексту његових стихова писаних у ратним годинама. Задржимо се најпре на песмама из 1913. године, које се логично настављају на оне о којима је већ било речи, а делимично прелудирају позне песникове врхове. Мислимо на песме „Вера“, „Син велможа“, „Страх“, „Противници“, „Јесен на Вардару“, „Химна поколења“, „У дан мртвих“... (Лалић 1997: 69).

У громком вербализму, звекету риме и богатству лексику у озрачју Вуковог *Српскої рјечника*, Станислав Винавер сагледава Бојићеву програмску окренутост ка Византији. Винавер је своди на површинску патину слављења херојске прошлости српског народа, а не и на дубинско проницање у суштину једне историје и цивилизације без које се та прошлост не да разумети:

Византија је за Бојића била нешто слично староме блеску који се спомиње у народним песмама нашим. Народне песме наводе блесак старог царства као доказ нашег права на будућност, као доказ да смо и ми нешто имали и створили. Ту се није мислило улазити у суштину блеска, у анализу зракова, него је блесак из прошлости узиман само као доказно средство (Винавер 2012: 113).

Ипак, Бојићева опседнутост Византијом не да се свести само на реторичку фразу. Уосталом, о томе најбоље сведочи сам Винавер, описујући случајни сусрет са Бојићем у албанским гудурама, у најстрашним ратним условима:

Када сам у одступању кроз Албанију, као водник са тридесет гладних војника на некој чуки срео Бојића, тешко болесна у цивилу као писара Министарства полиције, опет смо разговарали читава три сата, што смо били заједно, о Византији и о проблему њенога уобличавања кроз наше ремек-дело (Винавер 2012: 115).

Винаверова оцена Бојићева рада и стремљења, и поред тога што има основа у суду да Бојић, опседнут јасноћом и симетријом, „благогласношћу риме и звучношћу фразе“, није био у стању да допре до музичке нијансе, превише је строга. Бојићев метрички репертоар и версификацијски систем његове поезије убрзано се мењају са променама тематског регистра под притиском историјских околности и друштвеног тренутка:

Промена метричког репертоара била је после 1912. убрзана. Мада није напустио једанаестерац, дванаестерац и риму, Бојић је од „Химне поколења“ до „Плаве гробнице“ бирао и друге стихове и строфе, па и хетерометрију. Њему су биле потребне и промене жанрова. *Каин* је „поема“, недовршена *Вечна сџража* – „епопеја“, *Краљева јесен* – драмска поема. Поднаслови неколико лирских песама гласе: „Из епопеје *Воља*“, „Из епопеје *Југа*“, „Из Косовске рапсодије“. План ових дела није познат и не знамо шта све Бојић разуме под „епопејом“; код њега се лирика и еп слободно мешају, особито у *Вечној сџражи*, али је у овом периоду изгледало да ситуација одговара повратку епских врста и да су оне превладале кризу, што су подупирали они које занима историја (Вуковић 2011: 171).

Исидора Секулић је прва приметила како је Бојић велики песник фрагмента, не целине. И да је историја, као тематска окосница његовог певања, пре врхунаца тог певања у *Песмама бола и њоноса*, имала своје врхунце пре свега у евоцирању косовске легенде. У фрагментима, али мајсторским фрагментима, „косовско предање“ Милутина Бојића васпоставило се као духовна вертикала у његовом песништву још пре албанске голготе:

Косовско предање: рат се води за величину, за велико дело као такво, не за посед и не из мржње. И после згажене Србије, и после Албаније, Бојић пева само понос и бол. [...] Бојић је, за своје и одвише младе године, ванредно осећао душевну прошлост свога народа, оно наследство косовско које је српску војску кроз

све ратове вукло у „честитост“, вукло је у религиозне задатке, поред историјских (Секулић 1964: 384).

Уосталом, оквири овог певања у потпуности се уклапају у логику развоја песничке епохе:

Оквири су познати и на њима се не треба више задржавати: Од Војислава, преко Дучића, Ракића, Шантића, Симе Пандуровића до Диса, захваљујући иманентној логици развоја песничке епохе, створила се поезија која је исказивала у себи толике разлике да их је покаткад тешко сврставати чак и у исту епоху, као што је показивала и толико сличности да смо приморани да их посматрамо као изразе једне исте школе (Гавриловић 1978: 29–30).

Бојић је ексклузивно објединио две велике теме српске поезије. Жена, коју је у првим младалачким песмама, речима Исидоре Секулић „рашчовечио“, и „косовско опредељење“ (Зоран Мишић, као одговор на питање Марка Ристића), посредством којег је ту исту жену „очовечио“ патњом и племенитим болом. Тако настаје низ Бојићевих песама у којима он евоцира женску, баладичну линију косовске епске легенде, заступљену на магистралан начин у песмама „Смрт Мајке Југовића“ и „Косовка Девојка“.

Милан Ракић је заветну косовску традицију призвао – или је она призвала њега – за време боравка у Српском конзулату у Приштини од 1905. до 1911. године.⁴ У Бојићевој поезији инспирисаној духом прошлости и легендама из националне традиције пак можемо да назремо тематски и хронолошки континуитет. Већ од отмене и уздржане „Молитве“⁵

4 „Национални рад Милана Ракића одвијао се у две равни. Једну је испуњавао његов дипломатски, државно-политички ангажман. Друга раван косовских година Ракићевих нашла је исходиште у његовој поезији. Ракићеве песме с косовском тематиком настале су тачно у периоду који је песник – иако с повременим кратким прекидима – провео у Српском конзулату у Приштини, дакле од 1905. до 1911. године. Осам је Ракићевих песама надахнуто заветним косовским искуством. По редоследу настанка, то су: *Минаре* (1905), *На Гази-Месџану*, *Симонида* и *Божур* (1907), *Јефимија* и *Кондир* (1910), *Наџушћена црква* и *Наслеђе* (1911)“ (Пејчић 2006: 149).

5 „Још једна песма из прве младости Бојићеве врло је каракте-

из 1911. године, у њој је превасходно заступљена митологема о Великој мајци која рађа и сахрањује, евокација племените Мајке Југовића. Та песма „народне жалости и поноса“ садржи у себи универзалну визију коју ће Бојић, у различитим нијансама, варирати све до своје велике песме-епопеје о „колевци јада“ у Јонском мору. Поворке мртвих, изнад или испод земље, причесне свеће, мајка која, поносита и нема, блуди по страшном пољу које је однекуд са божанских висина, сатворено од светлости и страве, спуштено у српску земљу. Природа која држи опело на страшном пољу митског удеса. Снахе које узалуд ишчекују најмилије. Небеса која се отварају. Победни венци⁶ у муљу историје и мртвачка кола која се наопако окрећу⁷ испод снатрења о славној царској прошлости и Византији. Нада, Вера и Воља у казаматима нововековне српске историје.

Исидора ванредно прецизним увидом указује не само на тематске оквире Бојићеве лирике, који су конструисани, или бар наслућени у његовој младачкој лирици, већ и на антологијску вредност стихова Бојићеве „Молитве“ у којој се евоцира величанствена патња и трагика Мајке Југовића:

Та поносита и јака жена која, као и Кочићев прото:
„што трпи свијету не казује“, та туга и то очајање „без суза, без речи“, то је први пут код Бојића његов позније стални и неизбежни мотив охолости, поноса,

ристична по томе што је ту Бојић већ помало онај који ће бити у *Песмама бола и поноса*. Та је песма, иако из 1911-е, унесена у малочас именовани циклус из 1917-те. По њој видимо да је наш 'дивљак азијских племена' већ 1911-те писао песму народне жалости и поноса, под насловом *Молишва*, а са евокацијом Мајке Југовића. Као сви наши патриотски песници, Његош, Јакшић, Кочић, Dis, и Бојић иде тачно трагом косовске трагедије и лепоте“ (Секулић 1964: 383–384).

6 „У Пролошком жицију кнеза Лазара, Служби кнезу Лазару (1402) и још неким косовским списима, кнез Лазар и његови ратници појављују се као победници, украшени 'мученичким венцем'. Победничке венце овде ваља схватити као симбол духовне победе овенчавања смрћу на бојном пољу“ (Трифуновић 1975: 261).

7 „Вековима се гроб до гроба ниже / И крај свакога ловор шуми холо; / Јер чују да се древне хорне ближе, / **Химном мртвачко да заглуше коло**“ („Краљеви“ /1916/, Бојић 1978: 134–135, подв. Б. С.).

гордости. Та духовна црта ће кроз сву потоњу поезију Бојићеву бити у сваком ставу људи, у свакој ситуацији земље присутна, истакнута, поуздана, животна. Како је Бојић с тим већ далеко отишао био и у психологији национализма нашег, и у филозофији отаџбинског осећања! (Секулић 1964: 384).

Испевана у епском, трохејском десетерцу, ритму који диктира рефрен преузет из усмене традиције, „Молитва“ (1911) садржи омиљену визију у склопу Бојићеве евокације косовске легенде. Огромна, студена царска одаја, са високим каменим сводовима, којом доминира мрачни престо. Мистична атмосфера пустоши и поноса. Племенита узвишеност и херојска трагика.

Ноћ је пуста. У царској дворани
Мрачан престо, тајанствен ко бајка.
А док ветар звижди на пољани,
Бога моли Југовића Мајка.

Камен ћути и небеса муче,
А сотона само из прикрајка
Са смехом јој пружа пакла кључе...
Бога моли Југовића Мајка.
Давно снахе под умором пале,

Ветрова се небом гони хајка,
Звезде трну што су сву ноћ сјале,
Бога моли Југовића Мајка.

Сакривена од светине, клечи,
Стид је да се са гомилом вајка,
Сама, хладна, без суза, без речи
Бога моли Југовића Мајка.

(„Молитва“ /1911/, Бојић 1978: 132).

Ноћ, мрак и тајанственост који владају у пустим и бешћутним царским одајама (*унушра*) контрастирани су са ветром који „звижди на пољани“ (*сиоља*) у првој песничкој слици. Даље ће се есхатолошка слутња интензивирати представама Небеског ловца и жртве, које су инициране мотивом „хајке“ у трећој строфи („Ветрова се небом гони хајка“).

Митолошко ћутање неба и земље, истакнуто глаголом „мучати“, који у усменој традицији („Хасанагиница“) има изузетни лексички и семантички потенцијал („Камен ћути и небеса муче“), дато је у контрасту са сотонским смехом из пакла (смех као митски пратилац покојника на онај свет, хумор као ђавоља работа). Мрак се згушњава, поглед трне, видик сужава у оку лирског субјекта („Звезде трну што су сву ноћ сјале“). Племениту снагу трпљења Велике мајке појачава контраст снаха које одустају, које клону под теретом прејаког бола јер су саткане од обичног људског материјала, јер су рањиве и слабе („Давно снахе под умором пале“). Задубљена у молитву, Мајка клечи. Али је она потпуно усправна у своје болу, страховито усправна и сама, сакривена од светине, узвишена и дистанцирана. Трагична. Заробљена у митолошком сопству божанске природе⁸ („Сама, хладна, без суза, без речи / Бога моли Југовића Мајка“).

Пролазност овоземаљског живота и кратковекост људских тежњи и надања пред апокалиптичним налетима мита и историје потенцирани су и звучном оркестрацијом. Музикалност стиха постиже се учесталим понављањем фрикативних сугласника „с“ и „з“, посебно у завршној строфи:

Сакривена од светине, клечи,
Стид је да се са гомилом вајка,
Сама, хладна, без суза, без речи
Бога моли Југовића Мајка.

И у песми „Понос“ из 1912. године срећемо препознатљиве мотиве косовског предања. Гласник који се три дана узалудно ишчекује у опустелом Граду („Три дана с тугом диже се и леже“); Косово које је плинуло у крв до колена („Докле на Косо-

8 „Мајка Југовића, сасвим очевидно, није обична смртна жена – она је митолошко биће. Које? Њена појава на разбојишту, њен интерес за пале јунаке, и облик у коме се јавља, довољно је карактеришу. [...] Мајка Југовића била је, дакле, вила...“ (Чајкановић 1973: 548).

ву све у крви грезне“); старци и невесте, нејач која беспомоћно ишчекује вести са бојног поља; плач и јаук који се разлежу „пред Дворцем над срушеном славом“; и посебно охоло фигура жене која, у црном велу, отмена и уздржана, том каменом гробницом корача у сусрет својој судбини, утишавајући својим достојанственим миром и ћутањем помахниталу светину:

Југовића Мајка, скамењена страхом,
Силази низ стубе, а без сузе једне.
И тајац се простре. Као једним дахом
Дише све, а очи за утехом жедне.

Кроз гомилу прође да веру ојача,
У црnome велу, а без једне речи.
И заћута дрхтај пригушена плача.
...Тако Мајка слабе и безнадне лечи,

Једина сем Моћи што немо корача.

(„Понос“ /1912/, Бојић 1978: 133).

Суштина Бојићеве евокације косовске легенде, како њеног епског супстрата тако и баладично-легендарног слоја о мученичком трпљењу, садржана је у идеји о узвишеном подвигу и жртви. Испод славе и победних венаца српске историје⁹ Бојић ретушира слику мртвачких поворки жена које обилазе напуштена гробља, бесконачну ниску жутих воштаница која прекрива српску земљу:

Јато жена гробљем блуди крадом,
Ћутке гази, да мртве не вређа,
И низ жутих воштаница ређа,
Док децембар јауче над градом.

(„Жене“ /1916/, Бојић 1920: 13)

И у другим песмама своје „Косовске рапсодије“ из историје, митологије и усмене традиције Бојић преузима мотив Велике мајке која рађа и

9 „...И невеста наша, Слава Победника, / Са венцима рајским свежим и опојним / Чека драгог свога крвавога лика, / Чека га са стегом и трубама бојним“ („Неранцин цвет“, Бојић 1920: 39, подв. Б. С.).

сахрањује,¹⁰ уз отмену тугу којом ликови косовских
хероина оплемењују српску усмену епiku:

И Косовом су протутњали хати,
Затрешта видик од рзаја хола,
Затутња грохот и победна кола
И небо кану сузом, као мати.

.....
А тужна земља ко из сна се трже
И гледа народ који ње се лаћа
Сећа се дана кад одоше браћа,
Мисли Дамњанов то зеленко рже.

И царска војска с победом се враћа.

(„Освећене могиле“, г. Радоју Јанковићу
/1912/, Бојић 1978: 130, подв. Б. С.).

И у Бојићевој поезији број девет симболички
представља тугу невеста које остају за убојним ле-
гијама на зденцу косовске легенде:

Девет снаха ноћ је проплакало целу,
Пуну сна и страсти, мириса и звезда,
Девет снаха плаче растурена гнезда,
Девет снаха у свом прозирном оделу.

(„На водама вавилонским: Из Косовске
рапсодије“ /1912/, Бојић 1978: 131, подв.
Б. С.)

Ледени ветар хуји над пољем док природа на
Косову држи стравично опело. Гаврани одлећу са
есхатолошком стравом. Остају само заборављени
лешеве, муљ историје и грлени пој гусала. Ту је и
Косовка с кондиром:

А заборављен леш у муљу труне
Што чекао је Косовку с кондиром

10 „Мајка Југовића обилази бојно поље. Суд realnosti, pred stvar-
nom katastrofom na Kosovu, nije dozvolio narodnom pevaču da joj
pripiše isceliteljsku sposobnost i moć da povrati u život sinove. Ona
umire od tuge, kao junakinja neke klasične tragedije, a ne onako,
kao epska heroina, suočena sa voljom bogova. Tako smo od svešte-
nice što doji i obučava divlje životinje, za obredni ples u kojem se
žrtvuju, preko boginje smrti koja bez bola prinosi ljudske žrtve, došli
do herojske supruge i majke, koja gordo tuži nad detetom, i bol je
ubija“ (Matić 1983: 127).

И свога цара с челичним панциром
И слепца да му смрт сложи у струне.

(„Поноћна песма“ /1912–1913/, Бојић
1978: 140, подв. Б. С.)

У низу песама, подстакнут и балканским ратовима, Бојић ће варирати мотиве опела над Косовом пољем, као и победне славе која завршава у прашина пролазности:

Уморно клизиш кроз поља голема

Мрк, ко да слава рику ти помела;
Твој лом кроз кланце, пун даха с опела,
Звони ко одјек напукнута шлема.

Јер с поља твојих крв још није спрана,

Кости синова по дну ти се ломе,
Ко привид видиш војске које громе:
Још памтиш јаук после свежих рана.

(„Јесен на Вардару“ /1913/, Бојић 1978:
147, подв. Б. С.)

У годинама које следе, са ратним искуствима, у колоплету трагичних, величанствених и страшних историјских искустава албанске голготе, Бојић је, међу више ефемерних песама и стихова, оставио неколико изузетних песама:

Неколико врхунских Бојићевих песама, које су његове најчешће кристализације свих ових искустава, није нипошто безначајан резултат. Те песме обележавају одређени дохват поетског трансформирања непосредних поука историје у контексту наше песничке традиције и уводе Бојића у један ужи круг имена у тој традицији, уз која везујемо таква песничка искуства. Спиритуални квалитет у неким од тих песама друга је значајна карактеристика која Бојића одређује и у кругу оних наших песника који су као своју вокацију осетили захтев да се понесу са извесним метафизичким димензијама задане реалности (Лалић 1997: 71).

Иван В. Лалић издваја неколико „таквих Бојићевих песничких врхова, насталих у распону 1915–1917“, а

то су „Кроз пустињу“, „Сејачи“, „Бело усијање“, „Без узвика“. У тим песмама:

У систему историје као димензије простор-народ-време, људско искуство у времену постаје надређено елементу простора; историја се сажима у смисао једног континуитета у сећању, једног препознавања људске судбине у великим мерама времена (Лалић 1997: 72).

Лалић издваја још неке наслове, међу којима су и „Без домовине“, „Жене“, „Неречене мисли“, „Мећава“, „Неранцин цвет“, „Самосвест“, „Туђој крви“, „Пред обећаном земљом“. Овом кругу припада и чувена „Плава гробница“.

Посебно место припада „Плавој гробници“ (1917). Она је уз Дучићеву песму „Ave Serbia“ (објављена на Крфу 1916) вероватно била и остала најпопуларнија српска песма из Првог светског рата („била је песма једног народа“, Павловић 1981: 409). У њој се, чак више него у Дучићевој победничкој апотеози, препознаје историјска судбина српског народа. И у прошлости, и током следећих сто година, народ је осећао да су његови хероји-мученици били истовремено, како гласи један Бојићев стих, „прометеји наде, апостоли јада“ (Петров 2015: 500).

Жудња за морем, као културолошка и антрополошка чињеница у српској поезији 20. века, није уведена са Бојићем, али је са његовом „Плавом гробницом“ подигнута на висок, па и највиши ниво лирског певања:

Контрадикторност мора у српској књижевности условљена је биографским исходима као мала историја мотива мора и његове трансформације, пре Великог рата и после. Присилан сусрет наших песника с морем после албанске голготе појављује се као симболика мора у коме се налази изгнанство. Истовремено, тај географски и културолошки сусрет с морем на албанским обалама, потом на Крфу, Виду и на обалама Француске трансформисаће се у море спасења,

довешће до сусрета с новим географским простором, с наслеђем хеленске и нове грчке културе, али и с ученошћу савремене француске књижевности. Албанска голгота показале се као историјски догађај који је изменио токове у српској књижевности прве половине 20. века (Шеатовић Димитријевић 2015: 511).

Море и историја, море историје и историја мора, велике су теме велике Бојићеве песме:

„Плава гробница“ Милутина Бојића једна је од оних заветних песама у којој је сублимиран херојски доживљај страдања српског народа у коме су Прометеји наде симболи борбе за слободу. [...] Призивање царских галија у првом стиху: „Стојте, галије царске!“ које ће се поновити четири пута у песми на почетку четири строфе, такође представља спону са средњовековном Србијом и царским моћима, крајњим дометима Душановог царства које је једино досезало до три мора, па и Јонског, у коме ће се стећи највећи број припадника српске војске и народа (Шеатовић Димитријевић 2015: 513).

Како запажа Светлана Шеатовић Димитријевић, Бојић ће пре „Плаве гробнице“ медитеранску атмосферу и амбијент Крфа дати и у песми „На острву“, док се у песми „Неранцин цвет“, насталој 1917. године, такође даје амбијент Крфа, „али се понавља идеја 'венчања са морем' као код Пандуровића:

Цвет неранце је симболика у којој су српски војници „женици стигли из далека“, а повратак и сусрет поново с невестом, то јест мајком земљом биће нови брак у коме ће море бити благослов или имати неку врсту кумовске улоге:

Море, хучном риком брак тај благослови!

Сунце, наше сунце, пухор златни распи!

Тако се опет улога мора удваја, најпре као невесте, а потом као праелемента које ће дати благослов за тај нови брак, то јест нови повратак напуштеној домовини. У том контексту се и призива сунце чији би „златни

пухор“ требало да распе сву лепоту и увелича свети тренутак новог брака. Бели цвет неранце је симболистички мотив који призива асоцијације свадбе, белине и вечности драге (Шеатовић Димитријевић 2015: 515).

Александар Петров посебно истиче чињеницу да је М. Бојић „поему о српској масовној гробници у Првом светском рату писао као сведок пред чијим је очима настајала 'Плава гробница'“.¹¹ Петров сматра да мотивом „галија царских“ у великој Бојићевој песми песник уводи Византију у поетички видокруг српске поезије 20. века:

Тим царским галијама у Бојићеву поему се уводи Византија и њен широки семантички дијапазон. Ни Византија, колико ми је познато, није помињана у вези са „Плавом гробницом“, а присуство Византије на православном опелу у складу је са улогом Византије као оснивачем и темељем православног хришћанства. С друге стране, царске галије означавају и присуство Византије као државе (Петров 2015: 505).

Несумњиво је да се узбудљиви „дух прошлости“, снага историје и парастос на мору оваплоћују у Бојићевом песништву већ од уводне слике и обраћања „галијама царским“. Увођењем моћних и елегантних галија које свечано клизе морском водом постиже се химничност дикције „Плаве гробнице“:

Његова душа и види и слика фреске; те чудне историјске поворке наше пуне јунака и бораца који у цркви стоје, и каде их, и звона над њима брује. Одједном, у тој трептавој пређи Бојићеве маште, неки го-

11 „Бојић се за време рата одлучио да више не буде песник превасходно личних осећања, међу којима су се истицала и наглашено еротска, него да настави бројчано тању линију свог ранијег песништва, којим се истакао као песник страдања свог народа у његовој дугој историји. Изванредној песми 'Земља олује', као и неким другим песмама из претходног периода, придружиле су се по вредности исто тако значајне песме из последње песничке књиге *Песме бола и њоноса* (објављена у изгнанству, у Солуну, 1917. године): 'Молитва', 'Одлазак', 'Жене', 'Сејачи', 'Светиње', 'Плава гробница', 'Без узвика', 'Туђој крви'“ (Петров 2015: 500).

ростасни објекти: старе лавре, и око њих културни и политички и ратни живот. Владари и госпе, народ и војске; Словени и Византија; море; четири мора која је хтео да дохвати Душан Силни; шездесета богомоља коју зида краљ Милутин. Ту смо! У Бојићу је потрес векова. Устаје у њему род, земља; започиње сан и слутња епопеје; спрема се нова лирика, лирика епска, безлична, свето болна (Секулић 1964: 385).

„Плава гробница“ је песма у којој се та „лирика епска“, тон химне и свечана узвишеност дикције потенцирају већ од уводних стихова, троструким понављањем апострофе на почетку песме. Величина трагедије којој присуствује песнику даје право да изда наређење целој природи да се утиша и заустави у немом поклоњењу великој морској гробници, страшној костурници српског народа.

Еlegantне и моћне Бојићеве „галије царске“, које газе „тихим ходом“, према нашем мишљењу, могу бити и млетачке галије. Не треба сметнути с ума да се сваки новоизабрани дужд Прејасне републике на почетку свог мандата ритуално „венчавао“ са морем. Церемонија бацања прстена у дубине Јадранског мора, уз фразу коју је дужд при томе изговарао („Disposamus te, Mare, in signum veri et perpetui domini“¹²), имала је за циљ свечано потврђивање суверенитета Венеције над Јадранским морем (вид. Станојевић 1973: 48). Испод слике ритуалног венчавања са морем наслућује се и древна митологема о овенчавању смрћу епских јунака на бојном пољу („победни венци“ у средњовековним списима о Косовском боју) у светлу српске усмене поезије, посебно заступљена у старинским бугарштицама (вид. Сувајцић 2014).

Александар Петров истиче како је Миодраг Павловић, као један под најврснијих тумача поезије Милутина Бојића, у своју *Анџологију* (1964) уврстио „Земљу олује“, „Сејаче“, „Без узвика“, али је изо-

12 „Море, тобом се венчавамо у знак вечног господства над тобом!“

ставио „Плаву гробницу“. Разлог што је то учинио може бити у њеноме жанру:

Бојић у својој поеми описује опело али њен жанр није молитвени жанр опела. Којем то онда песничком жанру припада „Плава гробница“? По својим битним одликама најпре жанру оде. И то реторичком жанру оде (Петров 2015: 502).

Опело, химничан тон, реторичка бујица, есхатолошка атмосфера у којој се из свеопште катастрофе замећу зрнца наде и кристал плавог хоризонта у дубинама колективне епопеје, све је то од почетка присутно у Бојићевом певању. Као да се за лабудову песму о колевци мора која сахрањује, обнавља, спасава и ништи Бојић спремао целокупног живота, пре свега евокацијом косовских хероина у лирском озрачју националних митова и легенди.

Литература

- Бојић 1914: Милутин Бојић, *Песме*, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Бојић 1920: Милутин Бојић, *Песме бола и њоноса*, друго издање са предговором Миодрага Ибровца, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Бојић 1927: Милутин Бојић, *Песме и драме*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Бојић 1978: Милутин Бојић, *Поезија*, Сабрана дела, књ. прва. Прир. Гаврило Ковијанић, предговор Зоран Гавриловић, Београд: Народна књига.
- Бојић, Милутин и Радивоје 2008: Милутин Бојић и Радивоје Бојић, *Милутиин Бојић – њесник Србије*. Прир. Станиша Нешић, Београд: Библиотека „Милутин Бојић“.
- Винавер 2012: Станислав Винавер, „Скерлић и Бојић“, *Чардак ни на небу ни на земљи: есеји и криптике о српској књижевности*, Дела, књ. 3. Прир. Гојко Тешић, Београд: Службени гласник, 90–120.

- Вуковић 2011: Ђорђевић Вуковић, „Лексика чула у Бојићевој поезији“, у: *Творци српској књижевној језика*, зборник радова. Уред. Весна Матовић – Миодраг Матицки, Београд: Вукова задужбина – Институт за књижевност и уметност, 171–187.
- Гавриловић 1978: Зоран Гавриловић, „Милутин Бојић“, предговор у: Милутин Бојић, *Поезија*, Сабрана дела, књ. прва. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига.
- Делић 2008: Јован Делић, „Песник страсти, сумње, бола и поноса: О поезији и поетици Милутина Бојића“, *О поезији и поетима српске модерне*, Београд: Завод за уџбенике.
- Димитријевић Шеатовић 2015: Светлана Шеатовић Димитријевић, „Море изгнанства и море спаса“, у: *Први светски рат и српска књижевност; Два века од Вукове Мале просјонародне славеносрпске ијеснарице*, Научни скуп слависта у Вукове дане, 44/2, Београд: Међународни славистички центар, 509–519.
- Крфски Забавник 1917–1918, фототипско издање, Бања Лука – Београд: Бесједа – Ars Libri.
- Лалић 1997: Иван В. Лалић, „О поезији Милутина Бојића“, *О поезији*, Дела, књ. 4. Прир. Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 56–79.
- Матић 1983: Vojin Matić, *Psihoanaliza mitske prošlosti III*, Beograd: Prosveta.
- Николић 1997: Мирослав М. Николић, „Милутин Бојић на страним језицима“, *Књижевна историја*, 103, 349–366.
- Николић 2007: Мирослав М. Николић, „Прва књига песама Милутина Бојића. Песме (1914)“, *Књижевна историја*, 133, 565–592.
- Павловић 1981: Миодраг Павловић, „Милутин Бојић (1962)“, *Есеји о српским џесницима*, Београд: „Вук Караџић“.
- Пејчић 2006: Јован Пејчић, *Милан Ракић на Косову. Завјет – џесма – чин*, Београд: Конрас.

- Петров 2015: Александар Петров, „Реторичка ода – 'Плава гробница' Милутина Бојића“, у: *Први светски рат и српска књижевност; Два века од Вукове Мале њосно-народне славеносрпске њјеснарице*, Научни скуп слависта у Вукове дане, 44/2, Београд: Међународни славистички центар, 499–509.
- Петковић 2007: Новица Петковић, „Допринос Милана Ракића развоју модерног српског стиха“, у: *Милан Ракић и модерно њесништво*, зборник радова, Поетичка истраживања, књ. 7. Уред. Новица Петковић, Београд: Институт за књижевност и уметност – Учитељски факултет.
- Секулић 1964: Исидора Секулић, „Милутин Бојић“, *Из домаћих књижевности I*, Сабрана дела, књ. IV, Нови Сад: Матица српска.
- Скерлић 2000: Јован Скерлић, „Милутин Бојић: Песме“, *Писци и књије I, Прикази и чланци*, Изабрана дела, књ. 2. Изабрао и прир. Јован Пејчић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 89–92.
- Станојевић 1973: Gligor Stanojević, *Senjski uskoci*, Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Сувајџић 2014: Бошко Сувајџић, *Орао се вијаше: ѡрегвукоски записи српске усмене ѡоезије*, *Litteraria Serbica* 6. Уред. Јован Пејчић, Ниш – Београд: Филозофски факултет у Нишу – Филолошки факултет.
- Трифуновић 1975: „Косовско страдање и небеско царство“, у: *О кнезу Лазару*, зборник радова, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд: САНУ.
- Ђоровић 1927: Владимир Ђоровић, „Милутин Бојић“, у: *Милутин Бојић, Песме и драме*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић 1973: Веселин Чајкановић, *Мити и релиџија у Срба*, изабране студије. Прир. Војислав Ђурић, Београд: Српска књижевна задруга.

Boško J. Suvajdžić

KOSOVO'S DEVOTION OF MILUTIN BOJIĆ

Summary

The essence of Bojić's evocation of the legend of Kosovo, its epic substrate as well as balladic, legendary layer of martyrdom, is held in the idea of feat and sacrifice. From the oral tradition Bojić transposes the motive of the Great Mother, who gives birth and buries, and of the noble sorrow by which characters of Kosovo's heroines enrich Serbian oral epic poetry.